

Javni tožilec, ustvarjalec arhivskega gradiva, 1944-1977

JELKA MELIK

Sodno oblast v državi izvršujejo državni organi, ki jih imenujemo pravosodni organi. Sem sodijo predvsem sodišča, ki naj bi bila od drugih državnih organov, zakonodajnih in upravnih, neodvisna. Samostojnost in nepovezanost naj bi bila čim večja, tako v organizacijskem kot tudi v funkcionalnem pogledu. Prvo pomeni, da organi ene oblasti ne postavljajo in ne razrešujejo drugih organov, drugo pa, da se eni organi ne morejo in ne smejo vtičati v poslovanje drugih. Kazensko sodstvo je izredno pomemben del sodstva vsake družbe. Kazenski sodni organi preiskujejo, obravnavajo in sodijo kazniva dejanja. To so dejanja, ki najhujše ogrožajo pravni red neke države. Preko kazenskega sodstva država varuje svoje najvažnejše interese. Način varovanja, vrsto kazenskih sodnih organov, njihovo sestavo, pristojnost in način opravljanja njihove dejavnosti določajo države okvirno že v ustavah, podrobneje pa predvsem v zakonih o kazenskem postopku ter v raznih organizacijskih zakonih tistih državnih organov, ki v tem postopku nastopajo. Kazenska sodišča opravljajo glavno nalogo v kazenskem postopku, sodijo. V kazenskem postopku za kazniva dejanja, ki se preganjajo po uradni dolžnosti, in takih je večina, pa nastopa še en pomemben državni organ, ki zastopa državo - državni tožilec ali državni pravdnik. Opravlja torej nalogo oziroma funkcijo pregona.

V prvi Jugoslaviji je ščitil interes države poseben državni organ, ki je bil od sodišč neodvisen in se je sprva imenoval državni pravdnik. Pristojen je bil storiti vse potrebno za odkritje kaznivega dejanja in ukazati uvodne poizvedbe, zahtevati preiskavo, vložiti in zastopati obtožbo ter vložiti redna in izredna pravna sredstva. Organizacija državnega pravdnništva je bila enaka organizaciji sodišč. Tako so obstajali državni pravdnik, višji državni pravdnik in vrhovni državni pravdnik. Vsak državni pravdnik je imel določeno število namestnikov, ki so imeli pravico opravljati vsa uradna dejanja, za katera je bil pristojen državni pravdnik. Državni pravdniki so bili podrejeni višjim državnim pravdnikom, višji in vrhovni državni pravdnik pa sta bila neposredno podrejena pravosodnemu ministru. Poročala sta mu letno o stanju obravnavanih kazenskih zadev ter o nepravilnostih v pravosodju in zakonodaji. Leta 1929 so bila vpeljana državna tožilstva, in sicer državni tožilec, višji državni tožilec in vrhovni državni tožilec. Število namestnikov je določal minister pravde. Organizacija, delovanje in poslovanje je ostalo praktično nespremenjeno. Področje delovanja državnih tožilstev je obsegalo praviloma sodelovanje pri postopanju v kazenskih zadevah ter skrb, da

se postopanje pospešuje in zakoni pravilno uporabljajo, kakor tudi vlaganje pravnih sredstev.

Leta 1945 je Kraljevino Jugoslavijo zamenjala DFJ, kasneje FLRJ in SFRJ. Vsa štiri vojna leta sta se prepletala med seboj boj proti okupatorju in revolucija, zamenjava družbenega in s tem pravnega reda. Posebej močne in pomembne spremembe so se zgodile v letu 1944, ko je nastalo in začelo delovati nekaj temeljnih oblastnih organov kasnejše države.

Med temi tudi novo tožilstvo, ki se ni več imenovalo državno, temveč javno tožilstvo. Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS) je kot zakonodajni in izvršilni organ na zasedanju v Črnomlju 19. in 20. februarja sprejel sklep o ustanovitvi javnega tožilstva.¹ Kmalu za tem, 12. marca 1944, je Predsedstvo SNOS izdalo Odlok o postavitvi in pristojnosti Glavnega javnega tožileca pri Predsedstvu SNOS.² Določbe odloka so opredeljevale vlogo in delovanje novega organa le v zelo grobih obrisih: "Glavnemu javnemu tožilecu pri Predsedstvu SNOS pripada najvišje nadzorstvo nad izpolnjevanjem zakonov oziroma odlokov z zakonsko močjo s strani vseh organov izvršnih oblasti, ki jih postavljajo SNOS, njegovo Predsedstvo, Okrožne in Okrajne narodno osvobodilne skupščine oziroma njihovi izvršni odbori, dalje s strani vseh tem organom podrejenih ustanov; dalje posameznih uradnih oseb in končno slehernega prebivalca na ozemlju Slovenije" (2. člen). Določeno je bilo še, da Glavni javni tožilec postavi vse nižje tožilce, okrožne in javne tožilce pri vojaških in drugih sodiščih ter svoje druge organe, ki so vsi pri opravljanju nalog podrejeni izključno le njemu (3. in 5. člen). Končno pa je bilo še sporočeno, da bo taka organizacija trajala, "dokler je ne spremeni ustrezní odlok Avnoja oziroma njegovega Predsedstva" (člen 6). Natančnejša pravila za delovanje javnih tožilcev je izdelal Glavni javni tožilec z obveznimi navodili in okrožnicami, ki pa niso bila objavljena v uradnem listu. Podrobno so bili urejeni tako položaj in naloge javnih tožilcev ter vršilcev dolžnosti javnih tožilcev pri vojaških kazenskih sodiščih na temelju odloka o postavitvi in pristojnosti Glavnega javnega tožileca pri Predsedstvu SNOS in Uredbe Glavnega štaba NOV in PO Slovenije o vojaškem kazenskem sodstvu z dne 20. aprila 1944 kot tudi pisarniško poslovanje javnih tožilcev in vršilcev dolžnosti javnih tožilcev.³

¹ Jernej Stante: Beseda k zakonu o javnem tožilstvu, Ljudski pravnik, 5-6/II 1946, str. 173.

² Uradni list SNOS z dne 25. marca 1944, št. 1

³ Glej: Marjan Vivoda: Nastanek in razvoj javnega tožilstva v

Poudarjeno je bilo, da se ustanova javnega tožilca bistveno razlikuje od starega državnega tožilstva in tudi od tožilcev, ki so do tedaj poslovali v skopu vojaških sodišč NOV in PO Slovenije.⁴ Novi organ je bil predvsem varuh splošne zakonitosti, toda tudi v kazenskem postopku mu je bila poverjena še večja in močnejša vloga. Predvsem je imel v rokah kazensko preiskavo, vlagal je obtožnico in zastopal obtožbo, pazil na pravilno poslovanje sodišča v postopku sojenja, vlagal pravna sredstva ter nadzoroval izvrševanje kazni in sodeloval v pomilostitvenem postopku. Določeno je bilo, da posluje pri vsakem vojaškem sodišču javni tožilec, ki je podrejen izključno Glavnemu javnemu tožilcu. Javne tožilce in vršilce dolžnosti javnih tožilcev je postavljala in razreševala Glavni javni tožilec pri Predsedstvu SNOS. Vršilce dolžnosti javnih tožilcev pri izrednih bataljonskih sodiščih pa je postavljala Divizijski javni tožilec oziroma javni tožilec pri višjem vojaškem sodišču (VVS) v primeru izrednih bataljonskih sodišč v sestavi odreda. Javni tožilec naj bi bili v svojem poslovanju neodvisni od vojaških in upravnih oblasti.

Javni tožilec in vršilci dolžnosti javnih tožilcev so bili dolžni javnim tožilcem pri VVS vsakih petnajst dni poročati o vsem svojem poslovanju; pa tudi o vseh pomanjkljivostih vojaškega kazenskega sodstva, na katere so naleteli. Tem poročilom naj bi dodajali tudi predloge za izboljšanje kazenskega sodstva.⁵ Javni tožilci naj bi bili v svojem poslovanju neodvisni od vojaških in upravnih oblasti. Vršilci dolžnosti javnih tožilcev pri brigadnih in odrednih sodiščih pa so bili samo pomožni organi javnih tožilcev divizije ali področja in so se histveno razlikovali od javnih tožilcev in vršilcev dolžnosti javnih tožilcev pri področnih vojaških sodiščih. To so bili večinoma nepravniki, funkcionarji ali pripadniki brigad in odredov.

Načela teh navodil so ostala v praksi javnih tožilcev tudi po osvoboditvi in so postala sestavni del novih pravnih predpisov.⁶

Toda kljub določbam, da je Glavni javni tožilec za svoje delo odgovoren le Predsedstvu SNOS, je iz njegovega arhivskega gradiva razvidno, da je bil odgovoren tudi Centralnemu komiteju Komunistične partije Slovenije. Poročilo o delu le temu je celo veliko bolj obširno in izčrpno kot njegova poročila SNOS.⁷

Prvega septembra je stopila v Sloveniji v veljavo Uredba Vrhovnega štaba NOV in POJ o vojaških sodiščih, na podlagi katere je Glavni javni tožilec z okrožnico dne 14. avgusta 1944

ukinil funkcijo javnega tožilca pri vojaških sodiščih, ker ga ta uredba ni predvidevala. Ostala je le dolžnost javnih tožilcev vlagati ovadbe preiskovalcem pri vojaških sodiščih, kadar so zvedeli za kazniva dejanja, ki so spadala v pristojnost vojaških sodišč. S tem se začne v razvoju javnega tožilstva novo obdobje. Prehod na področje nevojaškega sodstva, lahko bi tudi rekli, rednega sodstva. Z Odlokom Predsedstva SNOS o začasni ureditvi (ljudskih) sodišč in o narodnih sodnikih z dne 3. septembra 1944 je bilo določeno, da na ozemlju Slovenije izvršujejo narodna sodišča sodno oblast v vseh kazenskih zadevah, razen v tistih, ki so s posebnimi določbami pridržane vojaškemu kazenskemu sodstvu, kolikor tudi teh vojaška sodišča ne odstopijo narodnim sodiščem: Na podlagi tega odloka in Odloka o postavitvi in pristojnosti Glavnega javnega tožilca pri Predsedstvu SNOS z dne 12. marca 1944, je izdal Glavni javni tožilec nova navodila.⁸ V uvodnih besedah je zapisano, da posluje pri vsakem okrožnem narodnem sodišču javni tožilec, ki obenem posluje tudi pri vseh okrajnih narodnih sodiščih svojega okrožja, da opravljajo javni tožilci svojo funkcijo neodvisno, torej sprejemajo navodila in naloge, ki so zanje obvezna izključno le od Glavnega javnega tožilca in od njemu podrejenih organov, s čimer je njihov položaj docela neodvisen od predsednikov sodišč in sodišč samih.

Javni tožilci opravljajo poleg funkcije prejšnjih državnih tožilcev v kazenskih stvareh tudi funkcijo preiskovalnih sodnikov. Javni tožilci so varuhi najstrožje zakonitosti ter pravilnosti kazenskega postopanja pred narodnimi sodišči, zato je njihovo poslovanje v kazenskem sodstvu zelo obširno. V poglavju z naslovom Poslovanje javnih tožilcev v kazenskem sodstvu pa najdemo določbe, skoraj enake onim iz navodil št. I.

Glavni javni tožilec je končal svoje delovanje z Odlokom predsedstva AVNOJ o ustanovitvi in pristojnosti javnega tožilstva DFJ z dne 3. februarja 1945, tako kot je bilo to predvideno v 6. členu njegovega ustanovitvenega odloka. Toda novi odlok je močno podoben odloku z dne 12. marca 1944.⁹ Prav tako so ostala v praksi javnih tožilcev tudi načela navodil in postala sestavni del novih pravnih predpisov.¹⁰

Povojno obdobje v zgodovini javnega tožilstva zaznamuje najprej sprejetje zvezne ustave 31. januarja 1946¹¹ ter republiške ustave, ki je bila le posnetek zvezne, in nato zveznega Zakona o javnem tožilstvu z dne 22. julija 1946.¹²

Ustavne in zakonske določbe so dodelile jav-

4 Sloveniji med narodnoosvobodilno vojno, Pravnik 6/1964.

5 M. Vivoda (1964), str. 325.

6 Navodila št. I, AS, Javno tožilstvo, Glavni javni tožilec, Skala 29; AS, Referat za dislocirano arhivsko gradivo II. (prej INZ), P SNOS, f. 500

7 M. Vivoda (1964), str. 330.

8 AS, Javno tožilstvo, Glavni javni tožilec, Skala 20.

8 Navodila št. VI, AS, Referat za dislocirano arhivsko gradivo II, P SNOS, f. 500.

9 Ivan Justin, Pravinsodje v SFR Jugoslaviji, Maribor 1979, str. 182.

10 M. Vivoda (1964), str. 330.

11 Uradni list FLRJ, III/54/1946.

12 Uradni list FLRJ, št. 60/1946.

nemu tožilstvu splošen nadzor glede pravnega izvrševanja zakonov zveznih ministrstev in njim podrejenih upravnih organov do posameznih državljanov. Javni tožilci so bili pristojni vlagati tožbe, redna in izredna pravna sredstva proti pravnomočnim odločbam sodnih in upravnih organov, posredovati v sodnih in upravnih postopkih. Javno tožilstvo je bilo tudi organ kazenskega pregona.

Tako Javno tožilstvo Federativne ljudske republike Jugoslavije kot tudi javna tožilstva posameznih ljudskih republik ter vsa okrožna in okrajna javna tožilstva so bila organi ljudske skupščine in neodvisni od drugih organov državne oblasti. Zgradba javnega tožilstva je imela vrh v Javnem tožilcu FLRJ, ki ga je volila zvezna ljudska skupščina. Imenoval je javne tožilce republik in njihove namestnike ter potrdil okrožne in okrajne javne tožilce, ki so jih imenovali republiški javni tožilci. Organizacija tožilstva je ustrezala organizaciji sodišč. Višji javni tožilci so bili dolžni nižjim tožilcem dajati navodila in naloge ter razveljaviti, odpraviti, spremeniti in ustaviti izvršitev aktov nižjih tožilcev.¹³

Spremembe v družbeni ureditvi, predvsem uvedba samoupravljanja, so povzročile spremembe vlog in nalog oblastnih organov. Posledica so bile ustavne spremembe leta 1953, ko sta bila sprejeta ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve FLRJ in o zveznih organih oblasti ter ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve in o organih oblasti LR Slovenije.¹⁴ Nov Zakon o javnem tožilstvu je sledil v naslednjem letu, 26. novembra 1954. Funkcija javnega tožilca kot splošnega varuha zakonitosti se je zmanjšala že z Zakonom o upravnih sporih in z ustanovitvijo javnega pravobranilstva v letu 1952.¹⁵ Zveznega javnega tožilca je poslej postavljala Zvezna izvršni svet in njegove smernice so bile za tožilstvo obvezne. Z Zakonom o kazenskem postopku¹⁶ pa je bila zmanjšana vloga tožilstva tudi v preiskovalnem delu kazenskega postopka.

Po novem zakonu je bil javni tožilec predvsem "državni organ, ki opravlja funkcijo kazenskega pregona". Sicer pa je javno tožilstvo ostalo centraliziran in hierarhično urejen državni organ. Na Slovenskem so torej delovali: zvezno, republiško, okrožna in okrajna javna tožilstva kot njegove organizacijske enote. Območje okrožnih in okrajnih javnih tožilstev je določal Zvezni izvršni svet.¹⁷

Tudi novi ustavi v letu 1963 je sledil nov Zakon o javnem tožilstvu v letu 1965.¹⁸ Zakon opredeljuje javno tožilstvo kot "samostojen organ, ki opravlja kazenski pregon, uporablja z zakonom določene ukrepe in pravna sredstva za enotno uporabo zakona in varstvo zakonitosti in izvršuje druge z zakonom določene pravice in dolžnosti" (1. člen) in poudarja "glavna pravica in glavna dolžnost javnega tožilstva je preganjanje storilcev kaznivih dejanj in gospodarskih prestopkov" (11. člen).

Večje spremembe v organizaciji javnega tožilstva pa sta prinesli zvezna in republiška ustava leta 1974 ter na njuni podlagi sprejeti zvezni zakon o javnem tožilstvu in predvsem prvi republiški Zakon o javnem tožilstvu tri leta kasneje.¹⁹

Nova opredelitev federacije in republik je imela seveda za posledico tudi novo ureditev javnega tožilstva. Zvezna ustava je urejala le tista osnovna načela ureditve tožilstev, ki so bila potrebna za skladnost ustavnega sistema. Javno tožilstvo odslej ni bilo več enoten organizem za vso državo. Odnosi nadrejenosti in podrejenosti ostajajo izključno v okviru republike. V Sloveniji so zaradi spremembe v organizaciji sodišč delovali: republiški, višji, in temeljni javni tožilec. Sicer pa je javno tožilstvo ostalo monokratičen organ, kar pomeni, da ga vodi ena oseba, ki pa ima namestnike. Tudi po novih predpisih je javno tožilstvo predvsem organ kazenskega pregona. Njegove naloge v kazenskem postopku je konkretiziral poleg zakona o tožilstvu še zakon o kazenskem postopku. Tožilec je imel pomembne dolžnosti pri odkrivanju kaznivih dejanj in gospodarskih prestopkov, izsleditvi storilcev in usmerjanju predhodnega postopka. Kasneje je zastopal ohtoznico oziroma obtožni predlog ter določene predloge v postopku zoper mladolletnike in končno vlagal redna in izredna pravna sredstva zoper odločbe sodišča.²⁰

Javno tožilstvo je bilo nedvomno zelo pomemben državni organ in ga moramo zato šteti med važnejše ustvarjalce arhivskega gradiva. Način njegovega delovanja je močno vplival na življenje ljudi; njegovi konkretni ukrepi pa so obrnili usode mnogih posameznikov. Med dokumenti, ki tvorijo zapuščino javnih tožilcev, najdemo veliko podatkov, ki bistveno pripomorejo k osvetlitvi pomembnega obdobja v slovenski zgodovini, neposredno pred koncem druge svetovne vojne in po njej. Arhivisti se moramo teh dejstev zavedati tako pri valorizaciji kot pri strokovni obdelavi arhivskega gradiva javnih tožilcev.

¹³ Glej: Jernej Stante, Beseda k zakonu o javnem tožilstvu, Ljudski pravnik 1946, str. 173-17 ter Ivan Justin (1979), str. 182-183.

¹⁴ Uradni list FLRJ, št. 73/1953; Uradni list LRS, št. 3/1954.

¹⁵ Uradni list FLRJ, št. 23/1952 ter št. 24/1952.

¹⁶ Uradni list FLRJ, št. 40/1953.

¹⁷ Več o tem glej: Josip Glovevnik: O značaju javnega tožilstva kot državnega organa in o njegovi organizaciji, Javna uprava II/1960, str. 57-71.

¹⁸ Uradni list SFRJ, št. 7/1965.

¹⁹ Uradni list SRS, št. 10/1977.

²⁰ Več o tem: Ivan Justin (1979), str. 185-202.

ZUSAMMENFASSUNG

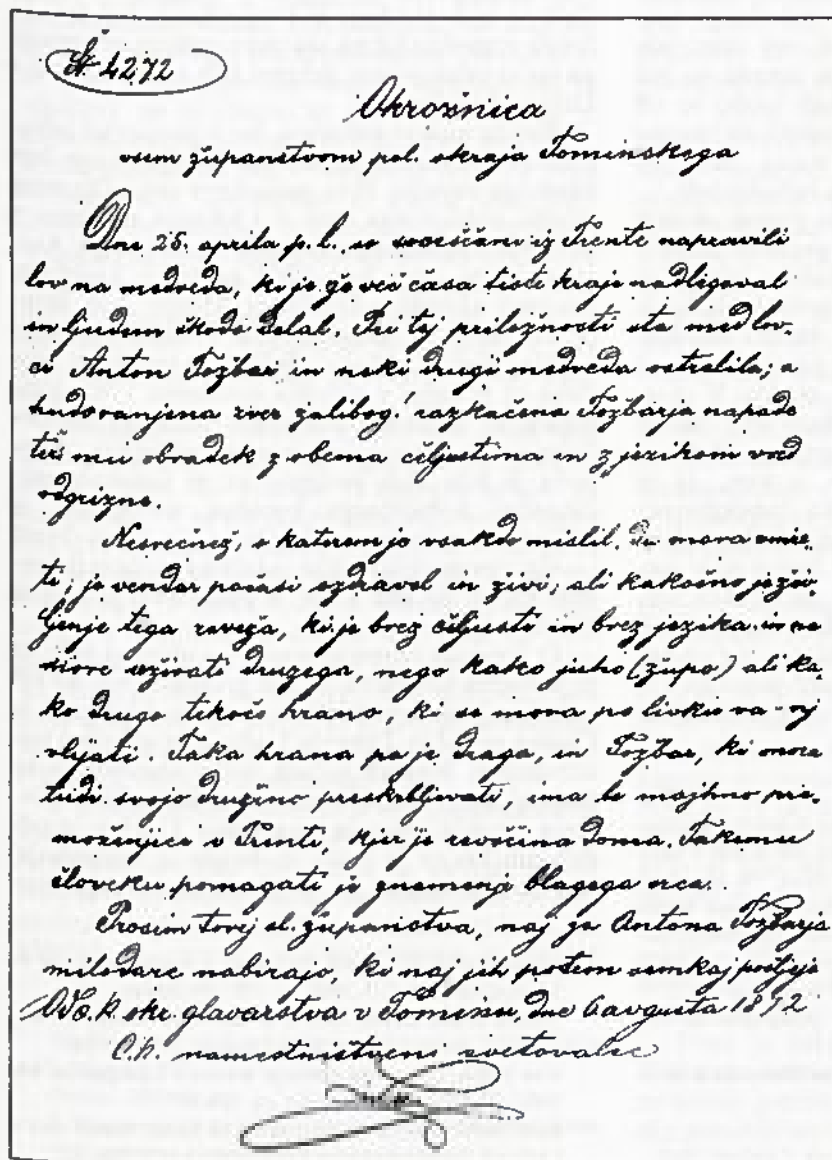
DER STAATSANWALT ALS SCHÖPFER VON
ARCHIVGUT 1944-1977

Der Beitrag bietet eine kurze Übersicht über die Entwicklung der Staatsanwaltschaft in Slowenien von 1944, als mit der Verordnung des Präsidiums des SNOS (Kriegsregierung) ein Generalstaatsanwalt ernannt wurde, bis 1977, als das letzte Gesetz über die Staatsanwaltschaft erlassen wurde. Die Kenntnis der Tätigkeit und Geschäftsführung der Staatsanwälte sowie ihrer Organisation ist bei der Beurteilung und Fachbearbeitung ihres Archivgutes vor allem deswegen von grundlegender Bedeutung, weil die Staatsanwaltschaft zweifelsohne zu den wichtigsten Schöpfern von Archivgut gezählt werden kann. Unter den Dokumenten aus dem Nachlaß der Staatsanwälte findet man viele Angaben, die wesentlich zur Beleuchtung dieses wichtigen Zeitabschnitts in der slowenischen Geschichte beitragen.

SUMMARY

ATTORNEY GENERAL - A MAKER OF ARCHIVAL
MATERIAL - BETWEEN 1944-1977

The article presents a short survey of the development of the office of the Attorney General from 1944, when an attorney general was appointed by the Decree of the Presidency of the Slovene National Liberation Council, to 1977, when the last bill on the responsibilities of the Attorney General was issued. A knowledge about the activities and operations of attorney generals is very important for the valorisation and professional research of their records, particularly, because the office of an attorney general is undoubtedly a very influential authority of a country. Its office is one of the most important makers of archival material. The documents of attorney generals are therefore an essential source of information for an elucidation of an important period in Slovene history.

Okrožnica tolminskega okraj-
nega glavarstva dne 6. avgusta
1872 o zbiranju pomoči za ne-
srečnega Antona Tožbarja, ki
je bil v boju z medvedom hu-
do ranjen, vendar je preživel.
Pokrajinski arhiv v Novi Go-
rici, Občina Sv. Lucija, t.e. 10,
214/1872